

УДК 351.777

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТА ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ

Щербакова О.Л.

аспірант Класичного приватного університету

Annotation

In the article the existent approaches to determination of the "city" concept are analysed. Maintenance of "socio-economic development of city" category is considered, its purpose, basic tasks, criterias, objects and subjects are defined.

Анотація

У статті проаналізовано наявні підходи до визначення поняття "місто". Розглянуто зміст категорії "соціально-економічний розвиток міста", визначено його мету, основні завдання, критерії, об'єкти та суб'єкти.

Ключові слова

Місто, соціально-економічний розвиток міста, управління соціально-економічним розвитком міста.

I. Вступ

Конституцією та Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" визначено роль міст у системі адміністративно-територіального устрою та управління соціально-економічним розвитком як самостійних адміністративно-територіальних одиниць, носіїв місцевого самоврядування, суб'єктів економічної та фінансової діяльності.

Складність сучасного етапу розвитку міст України актуалізує проблеми ефективності управління цим процесом. Складність процесу комплексного управління розвитком міста зумовлена одночасністю управлінських впливів на місто з боку органів державної влади центрального і регіонального рівнів, а також органів місцевого самоврядування. Наслідком цього є об'єктивна потреба забезпечення комплексності та системності цих впливів як однієї з найважливіших умов забезпечення ефективності управління розвитком міста.

Питання управління розвитком міст перебувають у центрі уваги багатьох відомих фахівців у сферах державного управління, економіки та регіоналістики. Серед українських фахівців, що працюють у цьому напрямі, варто відзначити В. Бабаєва, О. Берданову, О. Бойко-Бойчук, В. Вакуленко, Н. Гринчук, Н. Дьоміна, О. Карій, В. Куйбіду, О. Лебединську, В. Мамонову, С. Саханенку, Ю. Шарова та ін. Аналіз підходів до визначення сутності категорії "місто" проводився багатьма дослідниками, серед яких Н. Васильєва, Р. Гуляк, Ю. Попова, А. Шевченко та ін. Утім,

недостатньо дослідженим залишається визначення мети, завдань та критеріїв соціально-економічного розвитку міст як об'єкта управління.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз підходів до визначення сутнісного наповнення поняття "місто" та виявлення змістовних характеристик категорії "соціально-економічний розвиток міста" як об'єкта управління.

III. Результати

Міста мають фундаментальне значення для розвитку будь-якої країни. Саме в них формується основний промисловий, науковий, культурний потенціал держави. При цьому вони виступають "піонерами" щодо впровадження передових технологій, надання нових послуг, забезпечення якісних стандартів життя громадян. В Україні нараховується 459 міст, у яких на 01.01.2010 р. постійно проживало 68,6% усього населення країни, що становило 31 524,8 тис. осіб [6].

Раніше, в умовах економіки мобілізаційного типу, міста, як і будь-які інші поселення, народжувалися, існували і розвивалися за відповідними рішеннями держави. Створення нового міста було пов'язано зі створенням нових підприємств, необхідних для вирішення нових державних завдань. Розвиток міста також визначався перспективою розвитку підприємств. За цих умов мало враховувалися внутрішні потреби і тенденції розвитку міста як соціального організму. В результаті, мало використовувався власний потенціал розвитку міста. Втім, практично всі матеріальні та організаційні ресурси були зосереджені у державі, яка не тільки обирала шлях розвитку міста, а й повністю забезпечувала рух цим шляхом.

Сьогодні ситуація істотно змінилася. Конституція і законодавство про місцеве самоврядування України відокремили місцеву владу від держави, створивши окрему систему місцевого самоврядування. Нині на території будь-якого міста маємо трьох головних учасників соціально-економічних процесів: місцеве співтовариство, підприємства і державу. Кожен із них має свої права, інтереси та ресурси. Більше того, право ухвалення рішення з конкретних питань, пов'язаних з реалізацією певних проектів, які визначають розвиток, належить зовсім не дер-

жаві, а безпосередньо підприємству або місцевій владі [9].

Варто зазначити, що представники різних наукових дисциплін до визначення поняття “місто” підходять по-різному:

1) в економічному аспекті місто – це, перш за все, населений пункт, більшість жителів якого не пов’язана професійно із сільським господарством;

2) у просторовому аспекті місто асоціюється з тим місцем, де зосереджуються населення, житло. Це певна частина простору, де перехрещуються дороги, комунікації, соціальні інститути і взагалі життя;

3) соціальний аспект урбанізації в якості головної ознаки міського поселення зазвичай використовує термін “міський спосіб життя” [8].

Згідно з визначенням Р. Гуляк, місто – це історично обумовлена форма поселення, яка характеризується певною територією та чисельністю мешканців, має внутрішні зв’язки і закономірності подальшого розвитку, створює сприятливі умови для повноцінного розвитку особистості, які обумовлені різноманітністю людської діяльності, спрямованої на реалізацію можливостей міського простору за конкретних економічних, соціальних, політичних та інших умов [4].

С. Саханенко розглядає місто з позицій системного підходу “як цілісне утворення, відмежоване від зовнішнього середовища функціонально (за переважно несільськогосподарським родом занять його жителів), просторово (оскільки місто розташовується на території, межі якої можна визначити), юридично (у межах політико-адміністративного поділу країни), політично (через розвиток системи місцевого самоврядування)” [10, с. 15].

На основні проведеного узагальнення напрацювань провідних науковців А. Шевченко розділяє всі тлумачення поняття “місто” на такі, що відображають його загальний зміст, особливості як адміністративно-територіального утворення та специфіку різновидів (велике, монофункціональне, місто-підприємець тощо) [11].

Найбільш комплексне, на нашу думку, дослідження сутності поняття “місто” було здійснене О. Бойко-Бойчуком, який наводить перелік із 48 суттєвих ознак за визначеннями та описами феномену “місто”, які відображають відмінності у розмірі і статусі міст, різноманітність сфер діяльності, проблемами комунікації, ефективного використання ресурсів та управління розвитком міста, особливості середовища життєдіяльності громади тощо [2].

Зарубіжний досвід розвитку місцевого самоврядування відображає його роль у вирішенні соціально-економічних проблем. Це пояснюється прагненням підвищити ефективність вирішення місцевих проблем, укріпити фінансову самостійність окремих територій і

зумовлюється появою високопрофесійних кадрів в органах місцевого самоврядування.

Перш, ніж дати визначення поняття комплексного соціально-економічного розвитку міста, варто розглянути основні принципи, що визначають термін “розвиток”.

“Коротка філософська енциклопедія” дає таке трактування поняття “розвиток” – це закономірна зміна матерії і свідомості, їх універсальна властивість. Поняття “соціально-економічний розвиток” визначає процеси зміни матерії і свідомості, пов’язані з діяльністю людини [7]. Зазвичай під розвитком мається на увазі будь-яка прогресивна зміна, яка може бути кількісною і якісною. Якщо в економіці відбуваються кількісні зміни, то тоді говорять про економічне зростання, якщо ж вони якісні, то йдеться про структурні перетворення або про зміну змісту розвитку, або про набуття економічної системою нових характеристик.

Аналіз поняття “соціально-економічний розвиток міста” передбачає конкретизацію цілей, завдань розвитку, а також визначення його об’єктів і суб’єктів. Метою соціально-економічного розвитку будь-якого міста є покращення життя його населення. При цьому основними завданнями соціально-економічного розвитку є такі:

- розвиток міської економічної бази;
- зміцнення фінансового стану міського утворення;
- покращення показників якості життя населення, виконання необхідних соціальних програм.

Об’єктами соціально-економічного розвитку малого міста є міська економіка і соціальна сфера.

У свою чергу, міську економіку з точки зору управління нею можна поділити на такі об’єкти:

- прямого управління – міські фінанси, земля, нерухомість, майно, що перебуває в міській власності, комунальні підприємства, організації, установи, муніципальний житловий фонд;
- непрямого управління – господарські підприємства, які розташовані на території міста, але не перебувають у комунальній власності.

Суб’єктами соціально-економічного розвитку виступають структури міського управління, які діють за дорученням міської громади, залучають до процесу розвитку його компетентних представників і взаємодіють з адміністративними структурами вищого рівня.

Комплексний соціально-економічний розвиток міста – це керований процес змін у різних сферах життя міста, спрямований на досягнення певного рівня розвитку його соціальної та економічної сфер з найменшим збитком для природних ресурсів і найбільш

шим рівнем задоволення колективних потреб населення та інтересів держави.

У сучасних умовах, розглядаючи питання соціально-економічного розвитку міст, не можна не враховувати останніх тенденцій у світовій спільноті, які пов'язані з розгортанням постіндустріальної моделі соціально-економічного розвитку. Особливістю цієї моделі є високий рівень економічного розвитку, широке використання електроніки, робототехніки, біотехнологій, що дає змогу замінити людську працю у промисловості машинною. Основною сферою діяльності стає сфера побутових, соціальних, фінансових послуг, передачі та обробки інформації.

Точка зору про те, що все більша частка вартості у сучасному світі створюється у нематеріальному виробництві, набула свого широкого поширення і підтримки. Нові уявлення про нематеріальне виробництво вимагають по-новому поглянути на освіту, науку, медицину, телекомунікації, ринкову інфраструктуру, допоміжні виробництва як на ті сфери суспільного життя, які справляють вирішальний вплив на темпи і напрями соціально-економічного розвитку міст.

Усе більше людей зараз зайнято у сфері нематеріального виробництва, туди ж переважно прямують інвестиції. Інформація стає стратегічним ресурсом соціально-економічного розвитку. Створюються і розвиваються мережеві організації, глобальні телекомунікаційні мережі, що мають доступ та активно використовують у своїй діяльності різні джерела інформації, які містять глибокі наукові знання, сучасні технологічні розробки. Отримують розвиток і різні типи допоміжного виробництва (експедиційні, транспортні, страхові послуги тощо), це робить гнучкішою економіку міських утворень.

Міста отримали право визначати власну стратегію розвитку, розробляти і реалізовувати власні проекти і плани. Це висуває особливо підвищені вимоги до органів місцевого самоврядування, оскільки на них покладено дуже високу відповідальність. Для управління таким складним об'єктом, як соціально-економічний розвиток міста, місцеві органи влади повинні мати високий рівень професійної підготовки.

Органи місцевого самоврядування у своїй діяльності застосовують сучасні методи і технології управління – стратегічне планування, маркетинг, створюють тимчасові мобільні колективи для розробки і здійснення перспективних проектів. Місцева влада формує сприятливі умови для розвитку ділової активності, регулюють її, тісно кооперуючись з бізнесом.

Загальною метою соціально-економічного розвитку міста є підвищення рівня життя населення. Поряд з нею можна розглядати окремі, відносно самостійні цілі, які визна-

чають економічні, екологічні, соціальні та інші умови, що забезпечують гідне життя і добробут людей. Доцільно розділяти довгострокові і короткострокові, стратегічні і тактичні цілі розвитку. Так, наприклад, до короткострокових цілей розвитку можна віднести подолання кризи, досягнення тих чи інших показників у наступному році або кварталі, до стратегічних – забезпечення житлом відповідно до європейських норм, подолання диференціації доходів, підвищення рівня освіти, досягнення середньоєвропейського рівня ВВП на душу населення тощо.

Практично всі цілі, критерії і відповідні показники соціально-економічного розвитку, що діють на рівні країни, можуть бути використані на рівні регіону і міста. На рівні міста можна розглядати:

- валовий міський продукт (у абсолютних величинах і на душу населення) і темпи його зростання;
- середній рівень доходів населення і ступінь їх диференціації;
- тривалість життя, рівень фізичного і психологічного здоров'я людей;
- рівень освіти;
- рівень споживання матеріальних благ і послуг (продуктів харчування, житла, телефонних послуг, забезпеченість домогосподарств товарами тривалого користування);
- рівень охорони здоров'я (забезпеченість поліклініками, лікарнями, аптеками, діагностичними центрами і послугами швидкої допомоги, якість медичних послуг, що надаються);
- стан навколишнього середовища;
- рівність можливостей людей, розвиток малого бізнесу;
- збагачення культурного життя людей.

Критерії розвитку не завжди відіграють роль цілей або цільових орієнтирів, і навпаки. Нерідко як тактичні цілі регіонального розвитку виступають проміжні завдання, що відіграють роль необхідних умов успішного розвитку. Серед таких тактичних цілей розвитку міста можна назвати: залучення нового виду бізнесу; розширення існуючого бізнесу; розвиток малого бізнесу; розвиток центру міста; розвиток промисловості; розвиток сфери послуг; підвищення рівня зайнятості населення міста; залучення коштів населення в інвестиції тощо.

IV. Висновки

Розвиток міста є багатовимірним, багатоплановим процесом, за якого відбувається зміна не тільки економічних показників, а й багатьох соціальних параметрів. Комплексний соціально-економічний розвиток міста – це керований процес змін у різних сферах життя міста, спрямований на досягнення певного рівня розвитку його соціальної й економічної сфер з найменшим збитком для природних ресурсів і найбільшим рівнем

Держава та регіони

задоволення колективних потреб населення та інтересів держави.

Напрямом подальших досліджень має стати розробка ефективних механізмів взаємодії влади, бізнесу та громади з метою досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку міст. Причому, великого значення набуває врахування їх специфічних рис, оскільки міста як об'єкт наукового дослідження відрізняються за розміром, структурою виробництва, місцем розташування, складом населення, особливостями інфраструктури тощо.

Література

1. Бойко-Бойчук О. Категорія "місто": сутність, визначення / О. Бойко-Бойчук // Управління сучасним містом. – 2005. – № 3–4/7–12 (19–20). – С. 47–60.
2. Бойко-Бойчук О. Проблеми міста як підґрунтя ефективного управління його розвитком [Електронний ресурс] / О. Бойко-Бойчук. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/ьSoc_Gum/Аpdu/2009_1/doc/3/01.pdf.
3. Васильєва Н.В. Механізми соціально-економічного розвитку міста / Н.В. Васильєва // Теорії мікро-макроекономіки. – 2005. – № 20. – С. 157–163.
4. Гуляк Р.Е. Соціально-економічна сутність та визначення поняття "місто" [Електронний ресурс] / Р.Е. Гуляк // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. – № 82. – Режим доступу: <http://eprints.ksame.kharkov.ua/5824/1/126-13195.pdf>.
5. Егоров А.Н. Город как социально-экономический объект управления / А.Н. Егоров. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2001. – 133 с.
6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
7. Краткая философская энциклопедия. – М., 1994.
8. Попова Ю.М. Економічні аспекти визначення дефініції "місто" [Електронний ресурс] / Ю.М. Попова // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php>.
9. Прохорова М.С. Менеджмент як стратегія управління містом [Електронний ресурс] / М.С. Прохорова // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. – № 73. – Режим доступу: http://eprints.ksame.kharkov.ua/1811/1/М.С.ПР_ОХОРОВА.pdf.
10. Саханенко С. Теоретичні та організаційно-функціональні засади політичного управління містом в умовах самоврядування : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 "Місцеве самоврядування" / С. Саханенко. – Донецьк, 2005. – 40 с.
11. Шевченко А. Полеміка щодо визначень поняття "місто" та його функції [Електронний ресурс] / А. Шевченко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2009_2/09saspmf.pdf.